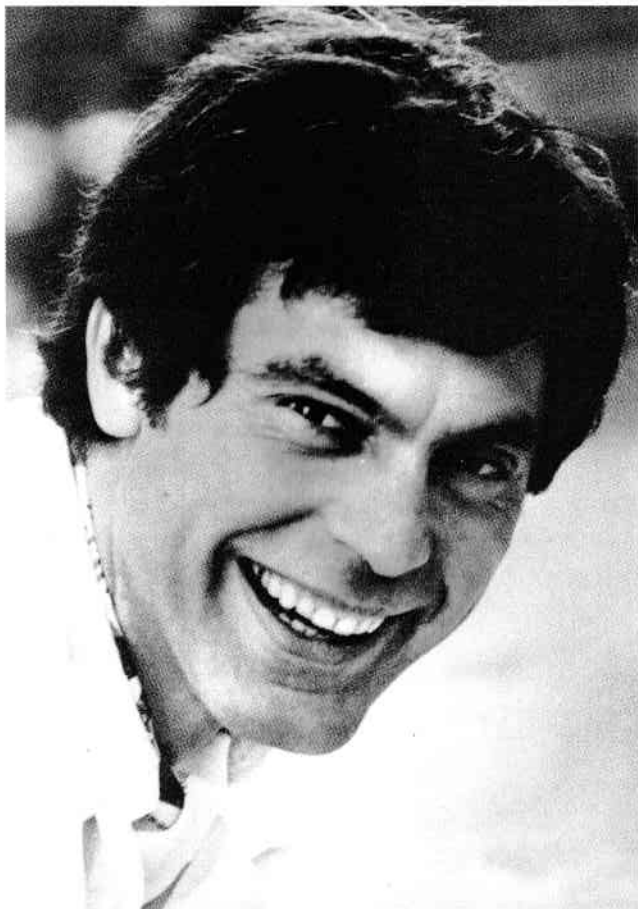

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

Ion PROCA

GRIGORIE

condamnat la glorie

Grafema**LIBRIS**

Sumar

Era frumos ca regele dacilor.....	3
Interviuri de pe când era cu noi.....	13
Îndoliat, poporul îl petrece... ..	27
File de jurnal paralel.....	39
Secunda e de veșnicie... ..	71
Ecaterina	87
Traian.....	99
Emil	121
Post-scriptum	135
Postfață	153

Era frumos ca regele dacilor

Ultimul fișier

Grigore Grigoriu s-a născut la 4 aprilie 1941 în orașul Căușeni. În anul 1960 este actor la Teatrul “Vasile Alecsandri” din Bălți. A activat trei ani la teatrul televizat “Dialog”. Debutază în cinematografie în anul 1966 în rolurile principale din “Poienile roșii” (Sava Milciu) și în “Gustul pâinii” (Andrei Voinovanu), impunându-se chiar de la început ca actor cu un temperament dramatic impetuos.

Pe aceste coordonate se înscriu în deosebi rolurile realizate de Grigore Grigoriu în filmele Mariana (1967), Annâcica (1968), Povârnișul (1970), Ofițer în rezervă (1971) etc.

Însă talentul lui se dezvăluie plener în filmele lui Emil Loteanu Lăutarii (1971), Șatra (1975), Ana Pavlova (1983), “Tandra și gingașa mea fiară” (1985).

A decedat în 2003, la 20 decembrie.

Era un început de noiembrie molcom și nemaipomenit de cald. Veneam de la Riga, de la un festival de filme satirice. Pe atunci eram redactor la “Moldova-film”, redacția “Usturici”.

Avionul care ne zbura spre Chișinău avu până la motor sau cine știe ce s-o fi întâmplat că am aterizat la Odesa. De aici am venit cu trenul.

Aceste peripeții m-au pus în gardă. Nu era lucru curat. Eram sigur că acasă mă așteaptă vreo surpriză neplăcută.

Ajuns la Chișinău am găsit un bilețel. Era laconic. “A murit Artimon. Noi suntem la Hâncești”.

Era în noiembrie 1977. Murise unul din bunii mei cumnați, un bărbat ospitalier și încărcat de omenie ca o livadă de rod. A murit subit, fulgerat în fața unei porțițe.

Sosisem tocmai în cea de a treia zi când mortul urma să-și petreacă ultima noapte într-o casă enormă, construită cu mult greu. Femeile munceau la parter, în bucătărie. Sus, la priveghi, rămăsesem doar noi doi — eu și cumnatul Grigore Grigoriu. Ca să nu ne prindă somnul gustam din când în când câte un strop de vin alb din beciul cumnatului.

Pe la o jumătate de noapte m-a furat somnul și când am deschis ochii mi se păru că umbra cumnatului Artimon trecu nestingherită printre coroanele de flori.

Grigoriu dormita alături pe un divan plin cu pomeni: pomi, câni, ulcioare, prune uscate înșiruite pe ață de mosorel. L-am tras de mânecă. S-a trezit.

— Ce s-a întâmplat?

— Mi s-a părut că a trecut umbra lui Artimon printre flori...

— Dacă ți se năzarește, fă-ți semnul crucii!

— Mi-am făcut, zic eu.

— Și nu ți-a pierit speriatul?

— Ce să-mi piară?

— Teama de morți...

— Nu mi-i frică deloc.

— Nu mai spune! Toată lumea se teme de morți, deși ei sunt cei mai inofensivi.

— Și tu așa bărbat, omorât de-atâtea ori prin filme, tot te temi?

— Poate că m-aș teme, dar de Artimon nu mi-i frică. Tu nici nu-ți închipui ce om am pierdut noi! Soațele astea ale noastre îs cam cu caracter, dar el a știut să ne adune grămăjoară la cele mai frumoase sărbători și mai ales de revelion...

— Nu el ne aduna, dragă Grig, ci televizorul lui.

— Tu crezi că în Chișinău nu mai sunt case unde este recepționată România? Sus la Botanica, de la etajul șapte poți privi revelionul românesc, retransmis prin emițătorul de la Huși, dar eu preferam să vin la Artimon și i-am spus nu o dată...

— Ce i-ai spus?

— Ceea ce-ți voi spune și ție. Să fii atent când atingi vârsta de 35 de ani.

— Este vorba de vreo cumpănă?

— Și mare cumpănă, Ioane! Ia aminte, cumnatul Mircea Timuș se stinge la 35 de ani și Artimon Beregoi la fel se trece când atinge vârsta de 35 de ani.

— Știi ceva, Grig, nu mă fă să mor de frică...

— Eu, pur și simplu, te-am avertizat. Tu mai ai timp până la vârsta asta fatală, dar mie mi-au mai rămas încă doi ani și dacă trec de acest blestem, că altfel nu-l pot numi, am s-o duc mult, deși când filmam “Șatra” o țigancă mi-a spus că după 50 de ani am să am o cumpănă mare de apă, dar precum nu-s marinar ajungem noi și la adânci bătrânețe.

Pe urmă discuția noastră a trecut în altă albie, nebănuind că poate să ne asculte mortul. Pe la vreo patru Grigoriu m-a trimis la culcare.

— Tu rămâi singur?

— Nu. Cu Artimon.

Când scriu aceste rânduri e trecut de miezul nopții. E o liniște soră cu nebunia. Constat cu mâhnire că foarte rar ne întâlnim cu oamenii dragi. Ne întâlnim mai mult pe la înmormântări. Și aici nu mai ai timp să discuți.

Când a revenit de la Moscova, de la funeraliile lui Emil Loteanu, îmi spunea:—Așa-mi venea să-l iau pe umeri și să-l car toată Rusia ca să-l aduc acasă. Cantemir a fost adus la Iași de la moșia lui din Golițino și Caragiale a fost adus la București de la Berlin. Cândva îl vom aduce și pe Loteanu la Clocușna lui natală.

O fi bănuie el că va zace trei zile în casa părintească de la Căușeni. Cum de l-a mânat moartea prin preajma meleagurilor natale? E un mister care nu ne este dat să-l descifrăm.

Vestea despre moartea năprasnică a celui care mi-a fost cumnat și prieten, mi-a adus-o sâmbătă pe la amiază fiul Iulian, care m-a luat pe departe.

— Când ai vorbit ultima dată cu nea Grig?

Știam că va urma vestea cea rea. După o pauză lungă i-am spus că l-am întâlnit lângă guvern și el m-a întrebat de am cumva știre că a murit Ion Grosu, o rudă de a noastră prin alianță de la Mereșeni.

Îl întreb pe Iulian ce s-a întâmplat. Îmi spune cu voce stinsă că Grigoriu nu mai este.

— Dar era sănătos, zic eu.

— A murit într-un accident. Se ducea la vânatoare. Pe lângă Palanca sau Tudora a fost lovit din plin de o Mazda.

A murit pe loc. A murit și cel de la volan, prietenul său Andrei Grosu.

Încep să derulez filmul. Am niște amintiri frumoase din casa lui. Era un autodidact, dar la acea oră îl citea cu nesăț pe Sadoveanu, apoi a trecut brusc la Dostoevski și putea să-ți vorbească ore în șir despre prozele acestui geniu bolnav.

Lui Grigoriu, pe lângă femeii frumoase, îi plăceau bucatele picante, lecturile și livada sa de pruni de la vila din Tohatinul de Jos. Avea și o dragoste nețărnută față de oameni. Dacă vedea că-l cam calci pe bătătură, te dezarma cu o privire, cu un zâmbet și uneori chiar cu o banală tipărire pe umăr. El nu privea lumea de sus, de la înălțimea unui artist răsfățat și curtat de cele mai prestigioase case de filme din URSS și din Germania, Jugoslavia. Grigore Grigoriu era de o rară modestie. Și ce frumos mai era! Fetele de la facultate, aflând că sunt rudă cu Grigoriu, au început să mă ia în seamă. Am avut și niște oferte indiscrete. O colegă mi-a promis motocicleta cu ataș a lui taică-său, brigadier într-o comună din raionul Cimișlia, dacă îi fac favoarea să meargă alături de Grigoriu de la cei doi lei de la intrarea în sala cu orgă până la cramă, iar când vom ajunge acolo, ea va comanda o masă îmbelșugată.

Mi-a trebuit o săptămână încheiată ca să-l tot conving pe Grigoriu.

— Măi cumnate, mi-a zis el răspicat, eu am soție cu post mare la televiziune, am doi copii deștepți—pe Ochi (Octavian) și Toni (Traian) și tu crezi că mi-ar sta mie bine să mă plimb pe strada Lenin cu o colegă de a ta, când mă cunosc și cei doi lei de la care trebuie să pornim promenada.

Până la urmă am convenit că alături de fata cu pricina voi merge și eu, ceea ce ar ameliora bănuielele de adulter.

L-am convins. Dar asta a fost prima și ultima noastră șotie.

Femeile într-adevăr îl adorau. Era genial de frumos. Femeile își rupeau capul. Le-a oferit zâmbete, le-a dăruit flori. A fost și el scăldat în aplauze și flori.

Venea adeseori la Colonița la un prieten –Vasile Lungu,

trecea și pe la mine. Ultima dată mi-a spus un catren des-
tul de straniu.

Respect pentru oameni și cărți

Mă deprind și cu acest destin.

Zilele din palmă-n cer îmi zboară—

Păsări dintr-o albă primăvară.

Mă deprind să plec și să nu vin...

Nebunie mare această deprindere de plecare și de a nu mai veni.

Mă cutremur la gândul că el se ducea să moară acasă. De sâmbătă până luni a stat murit în casa părintească de la Căușeni ca ai săi concitadini să-și ia rămas bun de la un mare actor.

Luni a fost adus la Biserica Sfânta Theodora de Sihla. Marți, petrecut de un convoi neîntrerupt de oameni îndoliați, l-a îmbrățișat pământul nemilos din Cimitirul Central, în preajma soției Ecaterina.

La nici o jumătate de an de la moartea lui, la o cur-bă a morții avea să-și piardă viața și Traian, băiatul lor cel drag care tot actor era la teatrul din Piatra Neamț. A fost înmormântat alături de părinți. Adrian Neacșu, pierdut și el în acel accident, își freamătă tristețile prin brazii de la cimitirul Sfântul Lazăr. Dumnezeu să-i odihnească pe toți până la dreapta judecată.

Livada cu pruni

Era într-o sâmbătă. Venisem la un reportaj la Liceul cu profil sportiv, situat în preajma Văii Trandafirilor.

După asta directorul Busuioc m-a luat să-mi arate căminele și sălile de studii. La un moment dat îl zăresc pe Grigore Grigoriu, ofticându-se cu ramolitul său Moscivici.

Am schimbat câteva vorbe de complezență și de acum îmi luam rămas bun, când el îmi propuse să-l aștept până se des-curcă cu „hârbul” lui și apoi mă va rezezi până la Colonița, dar mai întâi să trecem pe la vila sa din Tohatinul de Jos. Acestui loc, în copilărie, noi îi ziceam Valea Vătavului. În

În rolul lui Radu Negostin din filmul *Lăutarii*.

capătul moșioarei lui Nicolae Constantin se afla fântâna lui Ghimp. O fântână largă și cu multe vrăbii printre pietrele bine șlefuite. Era, unica fântână din împrejurimi în care nu ne puteam băga ca să scoatem dintre pietre puii de vrabie, îndeletnicire drăcoasă, de care erau împătimiți toți copiii acelor ani. De ce trebuia să ucidem noi puii de vrabie, de ce trebuia să omorâm țistarii? Și când mergeam la acel măcel al popândăilor, bătând toba în găleți, era neapărat să purtăm la gât însemnul pionieriei, cravatele roșii.

Îi povestesc lui Grigoriu despre micii sângeroși, dar el parcă nici mă ascultă.

— Ziceai de fântâna lui Ghimp. O fi cumva vreo rudă de a finului meu Simion?

— Nu sunt sigur. Poate fi a vreunui budeștean, că și pe acolo avem ghimpești.

— Cum nu vă cunoașteți voi istoria, mă lua Grig la rost.

— Dar tu o cunoști pe a ta?

— Știi că tatăl meu Petru a căzut în război pe meleagurile Poloniei, dar nu știu unde-i este mormântul ca să aprind o lumânare și să-i pun la căpătâi o floare. Mama Chilina îmi povestește multe, dar nu am timp să mi le scriu undeva, ca amintire pentru feciori și nepoți.

Nici n-am observat când am ajuns la vila lui Grigoriu, care se compunea dintr-un vagon de refrigerator, cărat cine știe de pe unde. Vagonul avea două despărțituri. Una pentru unelte și alta pentru a-ți dezmorți oasele. Tocmai în acea perioadă avea probleme cu picioarele.

— Mă dor tălpile, zicea el, de parcă aș călca pe cioburi de sticlă sau pe jeratic încins, iar încheieturile parcă s-au osificat.

Ieșim din vagon și improvizăm pe iarbă un ospăț fără de vinaț, pentru că actorul e la volan, iar eu mi-am pus în gând să nu iau nici un strop până de Paști.

— Du-te tu, că ești mai iute de picior, și rupe niște cea-pă verde, mai caută pe sub frunzele vechi, poate a răsărit pătrunjelul.

Aduc zarzavaturile, le spăl sub un jet de apă de la robinet

și ne așezăm cuminți la masă, ca doi cumnați care nu ne-am mai văzut de un secol. Grigoriu mănâncă cu poftă, se șterge din vreme în vreme cu palma pe la gură, gest ce l-am observat de atâtea ori în filmele sale, mai ales în Poienile roșii.

A tăcut mult timp. Deodată m-a întrebat dacă am o foaie și un creion.

— Cum să nu le am, dacă meseria mea, bat-o norocul, e să trăiesc din scris.

— Scrie că-ți plătesc.

— Un interviu?

— O poezie, frate Proca! O poezie care m-a învălmășit chiar acum.

— E cu titlu, fără titlu?

— Parcă mai contează de e cu titlu sau fără titlu? De mă mai ispitești atâtea o scap și s-a dus ca grăurașul acela.

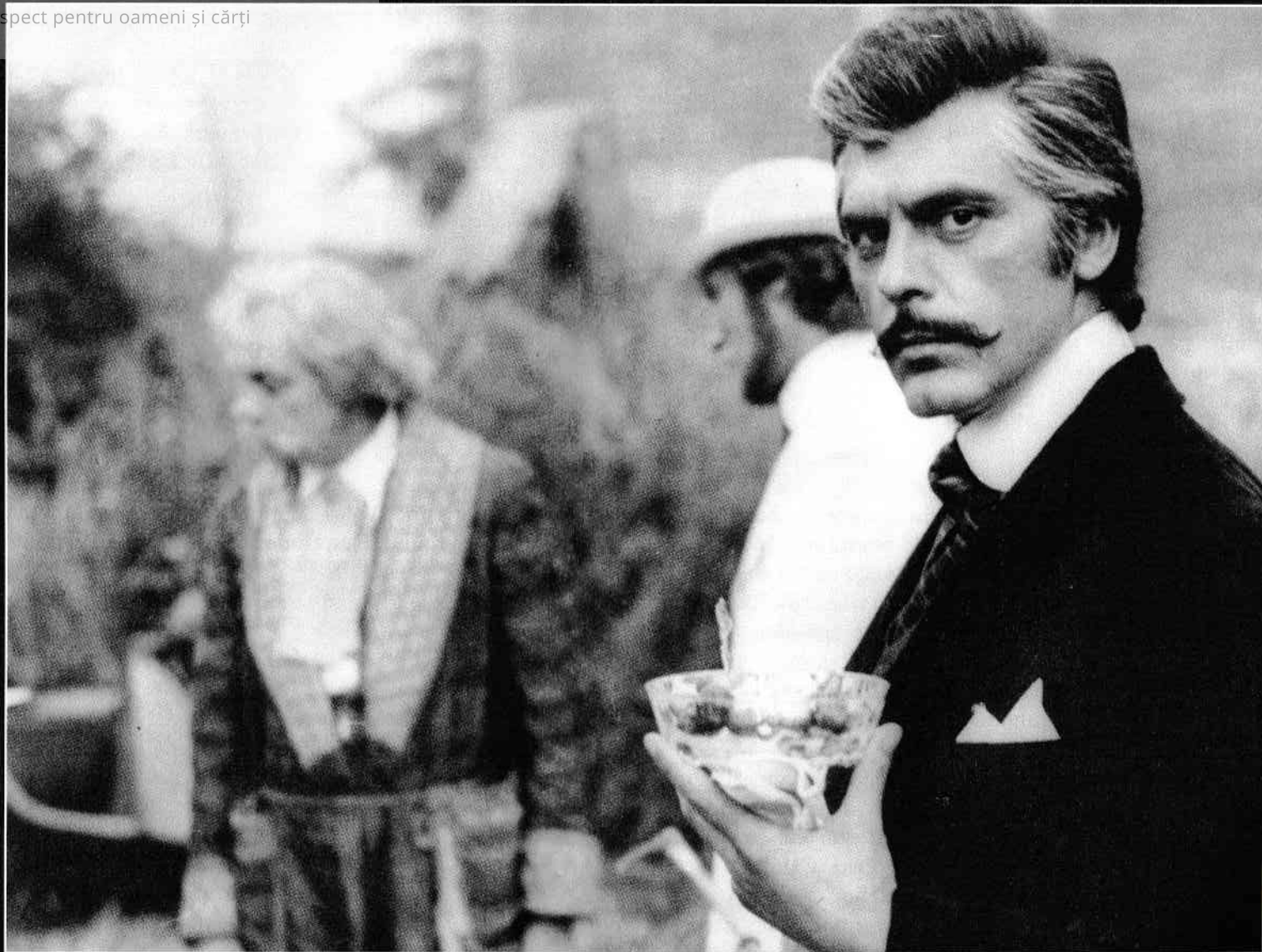
El dictează și eu scriu. Repede ca pe o stenogramă.

*Vara mi-am petrecut-o
Printre pruni, pe o geană
De livadă sădită anume
De mine pentru frați și copii.
Nici un cuc nu mi-a cântat,
Nici o pasăre nu s-a îngușat
Cu omizi,
Eu am rămas
Să caut var și cărămizi.*

*Într-o livadă cu prune acre
De ți se face gura pungă...
S-a aprins năvalnic un soare
și a lăsat maiestos o dungă
ca să se stingă leneș
printre prunele coapte-ntr-o zi
din livada sădită anume
de mine pentru frați și copii.*

Scriu: aprilie, 1999. Și îi spun că nu există verbul „Îngușat”. El râde cu toată gura și-mi trage un bobârnac la ceafă.

— Ia aminte, era la „Luceafărul” un mare gramătic, un ne-

În roul lui Calidis din filmul *Tandra și gingașa mea fiară*.

amț în ale sale, Pavel Sabin, și el ne spunea că limba română încă multe cuvinte are a mai naște. Bucură-te că asști la

Noți de vară, la Mereșeni

Lui Grigoriu îi plăcea să mănânce bine, dar cu măsură. Se ferea de orice gram în plus ca să-și mențină forma de atlet. Era un gurmand. Din bucatele din carne prefera costița, micii, frigăruile.

Când ne întâlneam la Mereșeni, la socri, îi plăcea să savureze zeama gătită de soacra Sofia, iar cu socrul Cosma putea să stea la taclale până târziu după miezul nopții și să savureze în tihnă un vin alb, spumos, din frunza teiului, dintr-un soi de noa scuturătoare.

Iar când vroia să se delecteze cu o vorbă românească, o lua pe o hudită spre moară și ajungea la Gheorghe Botnariuc, fratele lui socru Cosma, care în tinerețea sa lucrase la Huși și s-a întors de acolo putred de bogat, aducând un car de cărți, pe care le-a citit cu mult nesaț și i-a dat și lui Grigoriu să se înfrupte din ele. Acest moș Gheorghe Botnariuc se abona nesilit de nimeni la cele vreo trei ziare, pe care le sublinia cu un creion chimic și îi plăcea să ne arate cât de neagresivă e Uniunea Sovietică. Iar când vinul îi dădea un pic de curaj, el ne îndemna să-l mai strunim pe frate-său, care ne era socru.

— Măi băieți, Cosma îi pâine de om, și gineri buni are. Un artist, un ziarist și un director de restaurant. Dar nu se dă, bre, la citit. Iar omul fără de carte e ca și cu ochii legați. Nici băiatul meu nu-i mai breaz. Când am lucrat în România, eu puteam să vin de la Huși cu două perechi de boi, cu o pereche de cai buni, dar eu am adus cărți, că și azi mă porelesc Gheorghe Cărturarul. Bine că nu-mi zic Gheorghe Prostul.

Puține au fost întâlnirile noastre. El și cu familia se întâlnea la gară sau la aeroport, pentru că își avea itinerarul

dintr-un oraș în altul. Putea să vină la Chișinău, iar de aici să-și ia zborul în altă parte, peste mări și țări.

Dar ziceam de serile de la Mereșeni. Acolo Grig era în apele sale. Se juca pe săturate cu copiii, îi urca în pomul cu cireșe amare și-i sfătuia de jos să se țină voinicește că de vine furtuna îi fură și-i duce tocmai în deal la Nazaria.

— Eu nu mă tem, striga Octavian, că vântul o să mă ducă la bunica Chilina.

— Nici eu nu mă tem, striga micuțul Traian, care era mai de statura lui Octavian.

De jos, de la poalele pomului cu cireșe amare le spunea o poezie ce se numea mi se pare „De-a v-ați ascunselea”. Mai târziu am aflat că e scrisă de Tudor Arghezi. Poezia era de o rară sensibilitate și nu știu dacă băieții îi înțelegeau sensul. Era prea complicată pentru vârsta lor.

La acea vreme Grigoriu era o vedetă. Dar de o modestie nemaipomenită. Nu o ducea strălucit. Din onorarul de la filmări abia de lega tei de curmei. Atât cât s-a ales și el cu un garaj și cu o mașină „Volga”, obținută cu mare chin dintr-o rezervă a Guvernului. Desprindem din scrisorile Ecaterinei această lipsă de bani. Cam așa o duceau toți actorii. Unii mai câștigau un ban la dublarea filmelor din limba rusă. Grigoriu nu era printre favoriți. Acolo se cereau voci minore, sentimentale. O să vedeți că chiar rolurile principale jucate de Grigoriu sunt dublate de alte voci.

Ziceam de modestie. Când a murit socrul Cosma, ne-am dus la fabrica de vin din Mereșeni să cumpărăm niște Cabernet. Șeful Vinăriei ne-a umplut canistarele ochi și a refuzat să ne ia bani. Grigoriu a insistat astfel:

— Înțelege-ne, om bun, noi vrem să facem o pomană ca să-i priască socrului nostru pe lumea cealaltă.

Parcă-l văd cum deschidea larg portița și primul lucru ce-l făcea striga haiducește la Ursu, câinele care se gudura și șchelălăia fericit.

— Mă mai cunoști, urătule?

Secvențe din filmele *Vreau să vă văd* (turnat la Studioul DEFA din Republica Democratică Germania), *Serghei Lazo* și *Ciudatul* (Studioul Azerfilm, Baku).

Grigore Grigoriu a devenit cunoscut spectatorilor în acel an de grație—1966, când el a apărut tocmai în două filme, turnate la Moldova-film, Gustul pâinii și Poienile roșii. În Gustul pâinii el joacă rolul unui flăcău bine, îndrăzneț și cu caracter. Într-un moment el aruncă arma și devine dezertor, motivând că i s-a făcut dor de glia strămoșească.

Sava Milciu din Poienile Roșii e un țăran vânjos, cu mâini butucănoase, care crede doar într-un singur adevăr: „Bărbat e acel care are punga plină și putere de taur”. Ca antipozii ai săi s-au dovedit ceilalți ciobani, care nu au dus turma la abator, ci au mână-o tot mai sus înspre Carpați, unde au găsit pășuni mănoase, poienile roșii despre care circulau legende din generație în generație. Nimeni nu știa există sau nu cu adevărat acel colț de rai atât de mult râvnit în anii secetoși. Dar credința că pe undeva o fi existând îi tot mâna spre acele necunoscute cărări. Sava lui Grigoriu nu era pătruns de acea miraculoasă putere. Pe dânsul îl încânta doar ceea ce avea de câștigat, el ținea cu tot dinadinsul să se aleagă cu o turmușoară a sa și pe înserate fura mioare și le dosea tot mai departe de stână.

Cu toate acestea Sava Milciu nu ne apare ca un răufăcător, ci tot atât de pământesc ca și ortacii săi. Loteanu avea nevoie de un erou viu, cu trăsături bărbătești, care s-ar contopi cu natura. Însuși Grigoriu recunoștea că eroii lui din primele filme sunt oameni cu un destin neordinar. Erau la fel ca și dânsul, ieșiți din primii ani de după război, când își cicatrizau rănilor. El cunoștea nu numai gustul amar al pâinii din anii de foamete, ci și pierderea tatălui său, căzut pe câmpul de luptă undeva în Polonia.

Despre meleagurile căușenene ale lui Grigoriu va scrie

foarte concret Emil Loteanu: „Acolo unde soarele se lasă mai joc ca în alte părți nistrene, aerul e încărcat și arid, vinul e mai pietros și oamenii calcă mai apăsător pe drumurile și cărările ce șerpuiesc spre îndepărtatul orizont”. Grigoriu era chemat de acest orizont bine pregătit. El visa să devină puternic și practica boxul profesionist, iubea muzica și printre primii venea la repetițiile corului. Iar după absolvirea școlii medii a vrut să devină cât mai repede sine stătător, să simtă libertatea și să-și probeze puterea mușchilor, el se face hamal. Dar nu ține pentru mult timp. Unii susțin că l-a descoperit mai întâi actorul Dumitru Margine, alții zic că Loteanu l-ar fi luat chiar de la gara mică din Căușeni și l-a dus pe platoul de filmare. Vor mai fi și alte versiuni. Eu știu că el a avut alături un mare profesor, pe soția Catinca. Anume ea, actriță îndârjită și cu caracter, îi dă primele lecții de actorie pe scena Teatrului „Vasile Alecsandri” din Bălți. Și el o ascultă. Îi place chiar să fie dădăcit. Și între ei ia naștere ceea ce se numește dragoste.

Catinca încearcă să-i potolească avântul de june îndrăgostit, motivând sau poate cochetând că e mai în vârstă ca el. Grigoriu nu se lasă bătut și într-o bună zi Ecaterina Botnariuc devine soția lui Grigoriu. S-a întâmplat așa că nu au mers nici la preot, nici la Oficiul Stării Civile. Abia peste ani, când îl cununa pe poetul Simion Ghimpu și interpreta de muzică populară Veta Munteanu, s-au cununat tuspatri în aceeași biserică. Nașii cu o oră mai înainte și finii mai apoi.

Nelegiferarea căsătoriei civile nu i-a împiedicat să conviețuiască în bună înțelegere.

Când au prins și ei la casă, la masă, când parcă își puseseră copiii la cale, moartea necruțătoare a intrat în casa lor și i-a smuls fără de milă din cuibul atât de bine clădit.